

Fafo Østforum årskonferanse 1.6.2006

INTRODUKSJON

Jon Erik Dølvik, Forskningsjef, Fafo

Utvidelsen av EU/EØS i 2004 var en historisk milepæl, som åpnet nye muligheter for økonomisk, sosial og demokratisk utvikling i våre nærområder. Mens forventningene i de nye EU-landene var store, var debatten i Vest-Europa preget av bekymring. For å demme opp for ukontrollert arbeidsinnvandring og sosial turisme innførte nesten alle de gamle EU/EØS-landene overgangsordninger for bevegelse av arbeidskraft. To år seinere har svart-hvitt-bildene av frykt og forventninger veket plass for erfaringer fra den virkelige verden. To års gjensidige læreprosesser har gitt grunnlag for mer jordnære vurderinger og en mer realistisk dialog på tvers av gamle skillelinjer. Det kom ingen flom av arbeidssøkere til Vest-Europa, men arbeidsmobiliteten har økt kraftig – ikke minst knyttet til entrepriser og tjenesteyting over landegrensene. De fleste land (deriblant Finland og Island) har derfor opphevet eller begynt å fase ut overgangsordningene.

Drøyt 100 år tilbake var Norge et av landene i Europa med sterkest utvandring. Og bare 20 år tilbake var Irland utvandringslandet framfor noe i Europa – slik Polen er i øyeblikket. I dag er Irland og Norge blant dem som sysselsetter flest arbeidstakere per capita fra Polen og Baltikum. I begge land har dette – som Ylva Søvik vil komme tilbake til – bidratt til sterkere vekst, økt sysselsetting og lavere prisstigning. Strømmen av billig arbeidskraft og tjenesteytere tas i mot med åpne armer i norske bedrifter og hushold. Finansmarkedene, og ikke minst SVs finansminister, jubler over at lønns- og kostnadsveksten i privat sektor har vært rekordlav under tidenes norske kjøpefest. Deres bekymring er at den nye arbeidskraftstilgangen vil tørke ut fordi de nye EU-landenes egne behov for arbeidskraft og kompetanse øker enda raskere enn våre. .

Kampen om arbeidskraft i det aldrende Europa vil etter alt å dømme hardne til i årene framover. I et slikt perspektiv kan økt mobilitet og bedre matching av tilbud og etterspørsel i det europeiske arbeidsmarkedet gi store gevinster for alle parter – hvilket også er tanken bak det europeiske mobilitetsåret. Uansett vil Europa de kommende tiår trenge betydelig innvandring utenfra – for å unngå at arbeidsstyrken, økonomien og evnen til å ivareta oss gamle og skrøpelige skrumper. I takt med økte arbeidsvandringer vestover fra de nye EU-landene ser vi der en voksende strøm av arbeidssøkere lenger østfra – fra Ukraina, Russland, Hviterussland, samt i Nord-områdene. Det store europeiske migrasjonsbildet preges dermed av økende kjede- og transittmigrasjon, noe Maciej Dudczyk trolig vil fortelle oss mer om fra

sitt polske ståsted. I takt med at grensene innen EU/EØS bygges ned og yttergrensen for Schengenområdet forskyves og forsterkes, blir det mer attraktivt å komme seg innenfor. Dette stiller land som Polen og Norge overfor nye utfordringer og krav til å utvikle en mer helhetlig/langsiktig politikk for arbeidsmigrasjon, samtidig som behovet for europeisk samordning øker. – Et spill hvor landene/bedriftene innenfor EU/EØS ensidig satser på å tackle forgubbingsproblemene ved å lokke til seg kompetanse og arbeidskraft fra hverandre, kan lett gå på bekostning av de fellesinteressene som lå til grunn for utvidelsen og mange land risikerer å sitte igjen med 'skjegget i postkassa'.

Den norske debatten om EU-utvidelsen og arbeidsvandringer har hittil fokusert på konsekvensene i det hjemlige arbeidsmarkedet. Et viktig mål med etableringen av Fafo Østforum var å løfte blikket og fremme utveksling av erfaringer og kunnskap om de bredere implikasjonene av EU-utvidelsen for arbeidslivet i vår del av Europa. Vi er derfor glad for at vi i dagens program har et knippe fremtredende bidragsyttere som kan belyse erfaringene i et videre perspektiv, ikke minst sett fra de nye EU-landenes ståsted. Med utgangspunkt i sin forskning og sentrale rolle i polsk integrasjons-politikk vil **Dr. Maciej Duszczyk** dele sine vurderinger av de polske erfaringene og utfordringene med oss, mens **Laima Muktupavela** fra Latvia vil gi oss et 'bottom-up' - innblikk i erfaringene til kvinner som forlater hjembygda, slekt og familie for å plukke sopp i Irland. Vi gleder oss til å høre deres beretninger. (Kanskje kan Laimas historie også gi oss en fornemmelse av situasjonen for dem som søker lykken som jordbærplukkere i norske bygder.) Hvorvidt velstandsveksten i Polen og Latvia etter EU-medlemskapet vil være like brå som i Irland – The Keltic Tigre – gjenstår å se, men vi ser også fram til å høre hva **Sean Murray** (ansvarlig for migrasjon i Arbeids/næringsdepartementet der) kan fortelle om hvordan Irland har taklet skiftet fra utvandrings - til innvandringsland.

Med knapphet på arbeidskraft i noen regioner og fortsatt høy ledighet i andre, kan økt mobilitet over landegrensene i EU/EØS (slik vi har erfart i Norden) gi store gevinster – både for den enkelte, for bedriftene og for samfunnsøkonomien i landene. Men kombinasjonen av et felles arbeidsmarked, en dyp lønns- og velstandskløft, og ulike nasjonale arbeidslivsregimer, kan også gi utilsiktede konsekvenser. Tendensene til 'brain drain' og 'brain waste' som det meldes om fra Baltikum og Polen er et tankekors; en annen utfordring er hvordan man kan sikre ryddige, ordnete vilkår og felles spilleregler i det voksende europeiske arbeidsmarkedet. Som vi har sett grelle eksempler på i Norge, kan det åpne markedet for omsetning av tjenester og arbeidskraft gi grunnlag for store, kjappe ekstraprofitter for agenter og oppdragsgivere som fristes til å spekulere i 'spotmarkedet' og utnytte den svakere part. I spillet mellom agenter,

oppdragsgivere og utsendte arbeidstakere er verken vinning og tap – eller informasjon og makt til å ivareta sine interesser og rettigheter – likelig fordelt. Svarteper i et slikt spill vil nesten alltid være de svakeste – og fellesskapet.

Myndighetene og partene i arbeidslivet, spesielt i verdens rikeste land, har derfor et stort ansvar for å sikre likebehandling, fair konkurranse og at det felles arbeidsmarkedet ikke blir en lekegrind for 'høkere og ågerkarer'. Som vi har sett i dragkampen om EUs tjenstedirektiv, som fikk grønt lys i går, er dette spørsmål som går til kjernen i striden om hvilke mål, prinsipper, rettigheter og virkemidler som skal ligge til grunn for byggingen av det Gorbachov – EU-utvidelsens fadder – kalte det 'Europeiske hus'. Vi er derfor glad for at en som har stått i bresjen i denne striden på europeisk plan, både som lederskikkelse i den europeisk føderasjonen for bygningsarbeidere, samarbeidet mellom de europeiske sosiale partene i byggesektoren, og dermed som en av arkitektene bak EUs utstasjoneringsdirektiv, **Jan Cremers**, har kommet nordover for å dele sine vurderinger av hvilke prinsipper som bør ligge til grunn for det felles europeiske arbeids- og tjenstemarkedet.

Byggenæringen er i mange henseende en anleggsplass for den europeiske arbeidslivs-integrasjonen – og som vi har sett i Norge er ikke alltid praksis i tråd med arkitektenes arbeidstegninger. Norge er ett av landene med mest liberale regler for tjenstemobilitet og gjennomføring av EUs utstasjoneringsdirektiv hva lønnsfastsettelse for gjestearbeidere angår; opprinnelseslandsprinsippet har vært vanlig praksis i Norge siden 1994. Med støtte fra NFR og aktører i byggebransjen har Fafo gjort en spørreundersøkelse om bruk av østeuropeisk arbeidskraft i norske bedrifter – bla mht motiver, lønnsvilkår, erfaringer, virkninger av allmenngjøring – som Line Eldring etterpå skal presentere de første resultatene fra. For disse oppdragsgiverne har vi også gjort en undersøkelse av HMS-utfordringer i BA-næringen – og som det vil fremgå av AMØ og SAS sin presentasjon er det mye sikringsarbeid som gjenstår i byggingen av det 'europeiske hus'. Hvorvidt det også gjelder i vårt toll- og subsidie-beskyttete landbruk, skal vi få høre mer om fra Johan F. Rye.

Deretter har vi tenkt å spille ballen tilbake til sentrale aktører i norsk arbeidslivspolitik. EU-utvidelsen har utløst ny strid om klassiske spørsmål om normene for regulering, fordeling, fair konkurranse og rettferdighet i det norske arbeidsmarkedet – men nå i en ny europeisk sammenheng. Etter å ha hørt erfaringene og perspektivene fra de nye EU-landene, fra Irland, fra europeisk synsvinkel – samt rapportene om idealer og realiteter i norske virksomheter – er vi spent på å høre deres tanker og strategier for å sikre at det åpne arbeids- og tjenstemarkedet ikke blir en 'basar' for spekulanter og lykkejegere, men en bærebjelke i et europeisk hus som gir større og mer like muligheter til utfoldelse for alle.